

МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОЕКТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНО-КНИЖКОВИХ КОМПЛЕКСІВ ДЛЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ*

Галина ГІРНЯК

Copyright © 2011

Актуальність дослідження. Проектність вважається онтологічною властивістю культури, та однією із провідних форм “духовної предметності” (за М. Каганом), котра відображає за допомогою проектів (моделей майбутнього) будь-яку творчу працю та є первинною фазою діяльності кожної особистості [19, с. 25]. Основне завдання проекту (за Є. Кримським) – забезпечити максимальну ефективність та оптимальне функціонування рукотворної сфери дійсності, підвищити рівень організованості “третього світу”, штучного універсуму загалом. Саме проектування як перехідний акт від теперішнього до майбутнього, від природного до штучного є тією сполучною ланкою між теоретичною і практичною діяльностями кожного суб’єкта, що забезпечує усвідомлення ним шляхів бажаних перетворень [10, с. 50].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. У процесі розробки піднятої проблематики нами опрацьовані основні праці відомих вітчизняних і зарубіжних учених, які здійснювали дослідницьку діяльність у царині наукового проектування. Зокрема, нами детально проаналізовані принципи, параметри і вимоги наукового проектування (С. Б. Кримський, Н. Хілл, Г. П. Щедровицький), структурні блоки проектування управлінських та освітніх дій (С. Д. Смірнов), стадії проектування навчального модуля (В. В. Мельник), особливості психологічного проектування модульно-розвивальних занять (М. Б. Бригадир, А. В. Фурман), основні аспекти психологіч-

ного проектування системи навчальних задач (Т. Л. Надвинична), рівні наукового проектування інноваційного програмово-методичного забезпечення МРСН (А. В. Фурман), а також етапи проектування змісту і структури модульно-розвивальних підручників (А. Н. Гіряк).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні достатньо продуктивними виявилися розвідки, що стосуються сутнісних аспектів психологічної герменевтики, психолінгвістики, психосемантики, становлення та розвитку теорії навчальної книжки. Проте невисвітленим залишається широкий спектр питань, пов’язаних із особливостями психологічного проектування змісту і структури цілісного навчально-книжкового комплексу (НКК), котрий за допомогою системи культурних (мовних і графічних) кодів, покликаний спричинювати психодуховний розвиток та активізувати механізми особистісного та професійного самотворення і самореалізації студента як повноцінного суб’єкта освітнього процесу. Крім того, більше уваги слід приділити психодидактичній концепції розуміння студентами навчальних текстів та психологічним умовам організації їхньої ефективної читачької діяльності.

Формулювання цілей статті: 1) розмежувати різні способи науково прогнозованого майбутньотворення (планування, проектування, програмування, моделювання) та критеріально виокремити їх сутнісні ознаки; 2) розвести на понятійному рівні основні

* Дослідження здійснене в рамках держбюджетної науково-дослідної роботи: “Психолого-дидактичне проектування змісту та структури навчально-книжкових комплексів для студентів вищих навчальних закладів” (державний реєстраційний номер 0111U000597), що виконується на основі наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 30.11.2010 р. № 1177.

1. Планування – це процес вичленення та формулювання основної проблеми, постановки *цілей* і системи *завдань* майбутньої діяльності та прогнозування найбільш оптимальних шляхів і послідовності (схеми руху-поступу) їх досягнення.

Результат – *план*.

2. Проектування – це процес створення прообразу (системи параметрів, вимірів і критеріїв) очікуваного об'єкта, його стану чи процесу у взаємодоповненні засобів, способів, процедур, умов і чітких часових меж досягнення передбачуваних результатів на кожному з етапів його поліваріативного втілення.

Результат – *проект*.

4. Моделювання – це процес дослідження об'єкта-оригіналу шляхом побудови моделі-замінника, котра, редукуючи та ідеалізуючи дійсність, формує цілісний психічний образ, у якому проспективно відтворюються сутнісні властивості і характеристики структурно-функціональних компонентів об'єкта пізнання та системні взаємозв'язки між ними.

Результат – *модель*.

3. Програмування – це процес поопераційної (процедурно-алгоритмічної) організації діяльності з розгортання будь-якого змісту, в тому числі пізнавальних (дослідницьких) змістів, процедур і технік, що жорстко детермінує способи взаємодії її учасників.

Результат – *програма*.

Рис. 1.

Наступність різновидів конструювання, що організована за критерієм наростання притаманних ознак-характеристик та ускладнення об'єкта пізнання

різновиди проектування у контексті піднятої проблематики; 3) окреслити перспективи застосування психологічного проектування у процесі розробки змісту і структури інноваційних навчально-книжкових комплексів для вищих навчальних закладів.

Сутнісний зміст і виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найперспективніших шляхів удосконалення освітнього процесу ВНЗ є наукове проектування, котре безпосередньо стосується розробки системи засобів навчання й, зокрема, центрального її компонента – НКК. Зазначена діяльність повноаспектно поєднує методологічно виважену роботу науковців-теоретиків і дослідно-новаторську – викладачів-практиків, а також частково споріднена з такими процесами оперування майбутнім як планування, проектування, програмування і моделювання. Відтак вважаємо за доцільне з'ясувати місце проектування у системі зазначених різновидів конструкторської діяльності (*рис. 1*).

Зазначені види конструювання, попри різне гносеологічне спрямування, є онтологічно схожими і мають спільне функціональне навантаження, а саме – наукове передбачення. Результати цих видів антиципуючої діяльності постають як репрезентаційні артефакти, що виконують, за М. Л. Смольсон, проспективно рефлексивну та метакогнітивну функції, тобто “служать у всіх своїх формах тим засобом, за допомогою якого людська свідомість може охопити свої власні творіння, тобто тим знаряддям, завдяки якому вона стає самосвідомістю” [за 16, с. 38]. Під самосвідомістю у даному разі швидше розуміють усвідомлення власної діяльності, аніж самої себе. Зазначимо, що кожен з різновидів конструювання може задіяватися на будь-якому етапі дослідницької діяльності, взаємопоєднуватися один з одним, зумовлюючи повернення до попередніх етапів і розгортатися як за вертикаллю, так і за горизонталлю. Однак, не зважаючи на базову спорідненість аналізованих інструментів роботи з майбутнім, вважаємо за доцільне окреслити їх основні відмінності:

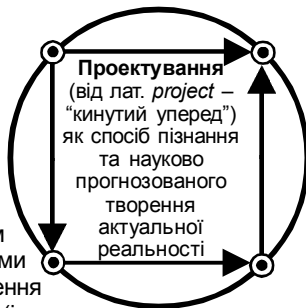
1. *Проект* відрізняється від плану тим, що він містить у надлишку різноманітні ідеї та пропозиції і водночас способи їх реалізації, а також спрямований на актуалізацію та практичне перетворення сьогодення незалежно від його футурологічної орієнтації, тоді як *план* характеризується індикативністю, тобто є теоретичною розробкою показників майбутньої реальності. Отож план – це лише певний орієнтир або дороговказ, а проект – його діяльне використання.

2. *Проект* відрізняється від *програми*, котра є “машиною на папері” (логічним механізмом), жорстко детермінованою системою, у той час як проектування має “варіабельне” здійснення. Скажімо, прикладом програми може бути технологія, що базується на підґрунті певної наукової теорії [1, с. 38].

3. Значну відмінність має *проект* й стосовно *моделі*, оскільки остання характеризується ізоморфністю (певною відповідністю), а не цілковитою тотожністю з предметною сферою, тоді як проекту притаманна продуктивно-

1. Наукове проектування – це процес творення проектів, котрому притаманний ідеальний характер дій суб'єктів пізнавальної діяльності, які здебільшого, спираючись на експериментально вивірену уяву, концептуалізацію, мисленнєві схемотехніки та процедури продуктивної рефлексії, формують певний штучний конструкт, що фіксує систему чітких цілей і варіативних способів їх досягнення та постає у формі текстів, схем, моделей чи розрахунків.

2. Соціогуманітарне проектування – різновид наукового проектування, об'єктом котрого є динамічні соціогуманітарні системи (в т.ч. освітні), що зорієнтовані на дослідження і перетворення соціокультурного простору (і людини як його суб'єкта) та наближення останнього до певної ідеальної дійсності. При цьому завчасно окреслюються передумови впровадження сконструйованого артефакту у „суспільну канву” та передбачаються шляхи ствердження і самореалізації людини у власному, штучно створеному світі.

4. Психологічне проектування змісту і структури НКК – діяльність, що інтегрує прикладне наукознавство, художньо-видавничу справу, освітянську новаторську практику, в результаті проходження всіх етапів котрої постає проект НКК як система психодідактичних інструментів (словник, посібник, МРП, ОПСС) у їх конструктивному взаємодоповненні, котрі й окреслюють траєкторії варіативного поєднаного саморозвитку особистості студента у чітко зафіксованих часових межах навчального модуля.

3. Психологічне проектування – специфічна діяльність психолога, котра детермінує цілі, зміст, умови, засоби, форми психологічного впливу на людину та визначає майбутні ортехнологічні маршрути її проєктивного (поетапного, параметрично контролюваного, критеріально діагностованого та чітко прогнозованого) формування на рівні суб'єкта, психосоціального розвитку на рівні особистості, повновагомого самореалізування – індивідуальності та потенційного психодуховного самотворення – універсума.

Рис. 2.

Наступність різновидів проектування у контексті проблематики створення сучасних НКК

реалізуюча властивість [10, с. 53–54]. Отож модель покликана не лише імітувати суттєві властивості об'єкта-оригіналу, а й трансформувати його так, щоб надати нову інформацію про нього, а відтак саме вона дає досліднику змогу поєднати чітко формалізовані та інтуїтивно змістові прийоми пізнання.

Моделювання значним чином стосується сфери засобів навчання. Зокрема, будь-який навчальний матеріал, за Г. Баллом, постає як система ідеальних моделей нормативного соціокультурного знання і досвіду, з котрих студент синтезує власні індивідуальні знання та уміння. Своєю чергою, зазначені ідеальні моделі (знання, мисленнєві плани тощо), котрі можуть бути образно-символічними чи логіко-понятійними формовтілюються у матеріальних (прототипи, взірці та ін.) чи матеріалізованих (тексти, схеми, рисунки, формули і т. д.) різновидах моделей, які й становлять ядро дидактичного матеріалу. Відтак кожен навчальний (як і науковий чи художній) текст доречно розглядати як модель певної системи фактів, закономірностей чи операцій, що описується в ньому, а, скажімо, лекційний курс, що читається у ВНЗ з того чи іншого предмета може інтерпретуватися як модель відповідного розділу науки [2, с. 174, 157].

Отже, задля підвищення ефективності освітнього процесу професорсько-викладацький

склад ВНЗ має оволодіти стратегією, тактикою, технікою і досвідом конструкторсько-проектувальної діяльності, котра перетворює повсякденну педагогічну практику (що охоплює й педагогічну творчість викладачів) на більш організовану та керовану, психологічно оптимізуючи її перебіг і забезпечуючи чітке передбачування результатів кожного з етапів освітнього практикування.

З-поміж чисельних критеріально невпорядкованих типів наукового проектування (соціотехнічне, проблемно-дослідницьке, структурно-функціональне, творче, нормативне, проектування за прототипом, психодідактичне, навчально-ігрове та ін.) в контексті нашого дослідження виокремлюємо таку наступність їх різновидів: наукове, соціогуманітарне, психологічне й насамкінець психологічне проектування змісту і структури НКК (рис. 2).

Водночас потрібно чітко розмежовувати проєктування та повноцінну проєктувальну діяльність. Проєктування, як відомо, – специфічний допроєктивний етап формування ідеального образу світу, котрий є продуктом “чистої волі” (що притаманно для утопій). З одного боку, воно характеризується максимальною креативністю, яка значуща у будь-яких видах творчості, а з іншого – йому властива недостатня обґрунтованість та цілковите ігнорування наявності (чи якості) засобів

і ресурсів для втілення цих фантомних конструкцій. Проте, зазвичай, прожективне мислення блокується здоровим глуздом, розсудливістю особистості чи зовнішніми директивно-репресивними способами впливу на неї.

У проектуванні ж дослідник значну увагу зосереджує на механізмах переходу від підсумкових цілей до проміжних, тобто задає параметри і критерії поетапної та високорефлексивної трансформації певного об'єкта із наявного стану у бажаний. Відтак до основних стадій цього різновиду контруктивної роботи можна віднести: а) організаційну підготовку до проектування; б) генеральне макропроектування, за якого формуються зовнішні параметри та здійснюється сутнісне внутрішнє наповнення цілісного об'єкта; в) детальне мікропроектування, за котрого відбувається розмежування системи на підсистеми, та алгоритмічне проектування останніх у їх функціональних взаємозв'язках; г) проектування навколишнього середовища, у яке інтегрується новостворений об'єкт; д) практична реалізація проекту із поетапною перевіркою одержуваних результатів. Сутнісне наповнення проектування як поліаспектної та складно структурованої діяльності, а також проекту як його продукту, розкривається нами у **таблиці 1**.

Вісім етапів модульно-розвивального оргциклу (за А. В. Фурманом) прожеktivно закладаються у структуру НКК (**рис. 3**), а відтак опосередковано проектується не лише психологічно виражена наступність розгортання освітнього сценарію взаємодії викладача і студентів, а й читацька діяльність і мислєдіяльність наступників, що спричинюють поступальний (поетапний та посферний) розвиток особистості останніх. При цьому проектування навчальних засобів характеризується поліваріативністю, що зумовлено багатоканальністю взаємозв'язків між теоретичним і практичним аспектами творення та використання як інтелектуальних, так і предметних засобів діяльності. Пропонований інструментарій вказує на виняткову важливість *проблемно-модульного проектування* та його продуктів (граф-схем, МРП, ОПСС тощо) для реформування системи української вищої освіти "знизу", тобто від викладача, студента, керівника кафедри, ВНЗ [18, с. 80].

Для того щоб здійснювалося навчання, потрібно матеріалізувати його зміст у певній системі об'єктів (тексти, графічні зображення тощо), роблячи його доступним для сприйняття

і практичних дій студентів. Отож проектування НКК потенційно пов'язане з двома класами задач: а) *навчальні задачі*, завдяки розв'язанню яких студентами здійснюється повноцінна навчальна діяльність; б) *дидактичні задачі*, тобто задачі, котрі вирішують викладачі у процесі керівництва цією діяльністю.

Моделі як засоби навчання у багатьох випадках проектуються і використовуються водночас і як засоби діяльності студентів. Такими, зокрема, є пропоновані студентам чи такі, що формуються у них моделі *способів розв'язування* (системи операцій), з допомогою яких може досягатися *розв'язок задачі*, тобто переведення її предмета із вихідного стану в бажаний [2, с. 160].

Особливо важливо у процесі проектування змісту і структури НКК враховувати такі структурні характеристики навчального матеріалу, як кількість і спосіб чергування повідомлень котрі, сприймаються студентами, та виконуваних ними завдань. Г. О. Балом доведено, що роль творчих компонентів у діяльності студентів підвищується при переході від неproblemних задач (надійним способом розв'язання котрих вони володіють) до проблемних; від чітких задач (стосовно яких студент має змогу чітко встановити, чи розв'язана дана задача) до нечітких; від закритих пізнавальних задач (де студенту завчасно відома сукупність можливих результатів розв'язку) до відкритих; від суто пізнавальних, де зафіксований певний обмежений масив інформації, що може використовуватися у процесі розв'язування, до задач, які дають змогу студенту зануритись у глибинні пласти власного та соціокультурного сегментів досвіду. Також роль творчих компонентів діяльності зростає при переході від розв'язування задач, запропонованих ззовні, до самопостановки задач перед самим собою. Насамкінець зазначимо, що специфічною детермінантою морального виховання особистості є емоційно значуща для суб'єкта ситуація (що головню усвідомлюється ним як задача морального вибору) [2, с. 168, 232], розв'язанням якої слугує той чи інший його вчинок.

Отож важливий не полізакодований у НКК освітній зміст сам собою, а *мислєкомунікативна робота* з ним, тобто його поетапне суб'єктивне, особистісне, індивідуальнісне та універсумне задіяння до каналів свідомості і *самосвідомості* користувача навчальною книгою, котре й уможливує його різнобічний розвиток за критеріями ситуаційної оптималь-

Таблиця 1
Загальні характеристики наукового проекту та основних аспектів процесу його створення (початок)

Об'єкти теоретико-методологічного пізнання	Суттєсне наповнення структурно-змістових блоків об'єктів теоретико-методологічного пізнання			
	I	II	III	IV
Компоненти проекту (за С. Б. Крымським) [10, с. 53].	Предиктор (комплекс умов розв'язання певного класу проблем, настановчо-нормативний опис їх смислу та „дерево цілей”) характеризує процес, що є джерелом проблемних ситуацій та виявляє ступені свободи в оперуванні способами їх розв'язання, а також фіксує вихідний стан завдань проекту, критерії їх осмисленості, описує наявні засоби, тип побудов і міркувань, передбачає вибір умов та оцінку забезпечення цілей ресурсами	Структурно-номологічна схема та її епістемологічна карта (постає у вигляді теорії, окремих теоретичних орієнтирів, або у вигляді програмних настанов). Вона репрезентує закономірності та закони, що дають змогу оперувати ідеальними об'єктами на зразок реальних, а також визначає режим проектування, його показники та ліміти застосування теоретичних ідеалізацій	Проектор чи формують-рювач (ієрархізована система поетапних дій) – процедурно-алгоритмічна частина проекту, що становить механізм його реалізації. Він задає певні операції та фіксує чекання, пов'язані з переходом їх у результати, а також пов'язує послідовність операцій із часовими межами виконання проекту, ресурсами, організаційними заходами, розподіленням функцій управління та виконавчими актами	Варіативне поле можливих реалізацій з блоками контролю та оцінки є множиною варіантів здійснення проектування як специфічної діяльності чи трансформаційно-перехідного акту від теорії до практики, від минулого до майбутнього, від потенційного до актуального, від природного до штучного
Параметри психолого-педагогічного проекту, що зумовлюють його ефективність (за Т. Л. Надвиничного) [14, с. 103].	Цілепокладеність: визначеність ієрархії цілей і завдань усіх учасників навчального процесу	Операційність: чітка змістовно-часова характеристика проектних дій педагога	Оптимальність: відповідність обсягу та змісту запланованих дій процесу досягнення очікуваного результату та забезпечення максимальної адекватності обраних засобів поставленим цілям	Результативність: фактичні, чітко визначені результати здійсненої проектної діяльності учасників розв'язкової взаємодії, що отримані у наперед встановленому часовому інтервалі
Структурні блоки проектування управління освітніх дій (за С. Д. Смірновим) [15, с. 13].	Описання й оцінка вихідного (наявного) стану об'єкта	Визначення підсумкових характеристик об'єкта, тобто тієї цілі, котру потрібно досягнути з допомогою управлінських впливів	Методи впливу, що забезпечують перехід від вихідного стану до підсумкового (проективно заданого)	Способи контролю за досягненням поставлених цілей та оцінка того, наскільки досягнутий стан відрізняється від прогнозованого

Таблиця 1
Загальні характеристики наукового проекту та основних аспектів процесу його створення (продовження)

Сутнісне наповнення структурно-змістових блоків об'єктів теоретико-методологічного пізнання				
Об'єкти теоретико-методологічного пізнання	I	II	III	IV
Критерії конструктивної діяльності [10, с. 50].	Враховання перспективних потреб	Технологічність і здатність до реалізації завдань	Керованість, надійність та оптимальність засобів	Економічна ефективність та соціально-екологічна доцільність
Рівні технологічного забезпечення психологічного проектування у сфері методології освіти (за М. Б. Бригадир) [3, с. 7].	Стратегія проектування: а) задається парадигмою освітньої діяльності, б) окреслює ієрархію цілей і завдань, джерел, форми і засоби проблемних освітніх ситуацій та способи їх розв'язання, в) обґрунтовує програму розвитку освітнього закладу на основі чітко заданих критеріїв	Тактика – а) відображає закони і закономірності (принципи) інноваційної системи, б) визначає процесуальні показники проектування, в) встановлює доцільні межі застосування теоретичних моделей на практиці	Техніка – а) описує поетапне запровадження експериментальних умов, б) визначає терміни виконання проектних завдань, ресурси та організації, в) збалансовує функції управління та виконання; методика – обґрунтовує оптимальну сукупність методів, прийомів і засобів інноваційної активності, а також особливості практичного запровадження нововведень	Досвід проектно-конструктивної діяльності – а) характеризує варіантне поле здійснення проекту, б) реалізує блоки контролю та оцінки інноваційної роботи, в) свідчить про наявність рефлексивних механізмів під час запровадження новаций
Рівні наукового проектування інноваційного програмово-методичного забезпечення МРСН (за А. В. Фурманом) [18, с. 79].	Стратегія: розуміння теорії МРС навчання, її основоположних аспектів інноваційного програмово-методичного обґрунтування, а також сутнісних відмінностей між концепціями навчального матеріалу і соціально-культурного змісту освітньої діяльності	Тактика: знання сутнісних характеристик-компонентів інноваційного програмово-методичного забезпечення експериментальної системи (функціональна роль, метаре-зультат використання, завдання управління, теоретико-концептуальна основа, способи експертної оцінки тощо)	Техніка: вміння наповнити універсальні теоретичні схеми кожного програмово-методичного компонента якісним (реальним) змістом, структурою, оформленням за відповідною системою принципів, правил, вимог	Проектно-мисленнєва діяльність: досвід створення програмово-методичних засобів інноваційного типу, який утілює проблемно-модульну стратегію, тактику і техніку проектування і спонукає викладачів-дослідників до творення якісних науково-методичних продуктів
Стадії проектування навчального модуля (за В. В. Мельник)	„Проект проекту” є нормативним уявленням про загальні критерії навчального	„Модель проекту” має вигляд конкретних моделей графу цілей, графу модулів	„Реальний проект” має вигляд моделі цілісного проекту з конкретним	„Експертиза проекту та рефлексія його ефективності” як

Загальні характеристики наукового проекту та основних аспектів процесу його створення (закінчення)

Таблиця 1

Сутнісне наповнення структурно-змістових блоків об'єктів теоретико-методологічного пізнання				
Об'єкти теоретико-методологічного пізнання	I	II	III	IV
[13, с. 71].	модуля, принципи і правила проектування, підходи до проектування та етапи проектувальної діяльності	знань і норм, моделей морфологічних карт окремих етапів навчального модуля та моделі структурно-часової карти	змістом, що об'єднує розрізнені проекти чи окремі структурні блоки	післядія вчинку проектування
Етапи педагогічного проектування [14, с. 51].	Аналіз розвитку педагогічної ситуації, формулювання проблеми; висунення ідей у рамках певної системи цінностей і підходів, які сприяють розв'язанню актуальних проблем і суперечностей	Побудова моделі бажаного об'єкта відповідно до провідних ідей та цінностей; формування гіпотез про способи досягнення цілей та варіанти поетапної діяльності, спрямованої на їх реалізацію	Встановлення критеріїв оцінки очікуваних результатів; вибір оптимального варіанту конструйованого проекту в загальній моделі; конкретизація завдань, котрі потрібно вирішити	Реалізація проекту при безперервній діагностиці, аналізі й корекції проектної діяльності; узагальнення результатів дослідження та їх презентування педагогічній спільноті
Аспекти проектування навчальної літератури (за А. Н. Гірняком) [6, с. 124].	Парадигмальне підґрунтя та концепція (психолого-змістова обґрунтування) НКК	Система психодидактичних принципів проектування змісту і структури НКК. Параметрично-критеріальні ознаки компонентів НКК	Особливості створення (сукупність психодидактичних і методичних вимог) та покомпонентного оцінювання (експертизи) НКК	Науково-експериментальна апробація та психомистецьке впровадження у масову освітню практику ВНЗ
Наступність проектування організаційно-освітнього процесу (за М. Б. Бригадир, О. Є. Гуменюк) [3, с. 3].	Оргмодуль – конструює функціонування ВНЗ як освітньої організації із позитивним оргкліматом та забезпечує творення розвивального простору засобами інформаційного, ділового, психологічного обмінів, полімотиваційності взаємин	Оргмодель – поаспектно реалізує механізми комунікації (комунікативний, інтерактивний, перцептивний, духовно-інтуїтивний аспекти) та створює, умови добування культурного досвіду у формі знань, умінь, норм і цінностей	Оргсхема – техніка творення паритетних розвивальних взаємин для вияву потенційних можливостей кожного учасника освітньої взаємодії шляхом проблемно-діалогічного контактування	Оргформа – охоплює механізми творення оргпростору безпосередньої співпраці суб'єктів освітньої діяльності на занятті; оргспосіб – оцінка перебігу освітньої діяльності за критеріями соціальної регуляції поведінки (самооцінка, рефлексія, самоактуалізація, потреба в самоосвіті)
		Макрорівень		Мікрорівень
Психологічне проектування інноваційної діяльності освітнього закладу як організаційної соціосистеми				

ності [17, с. 91]. Наголосимо, що інтелектуальний розвиток у період ранньої юності полягає не так у нагромадженні нових умінь та перетвореннях окремих властивостей інтелекту, як у формуванні індивідуального стилю розумової діяльності, тобто стійкої сукупності персоніфікованих варіацій у способах сприймання, запам'ятовування і мислення, за якими стоять різні шляхи набування, нагромадження, переробки та використання інформації [7, с. 92].

Систематизація досліджень у цій сфері дає змогу виокремити чотири стильових властивості інтелекту: стилі кодування інформації (графічні, словесно-мовленнєві), стилі переробки інформації (когнітивні стилі), стилі постановки і здолання проблем (евристичні, репродуктивні, дослідницькі), стилі пізнавального ставлення до світу (в т.ч. емпіричний, конструктивно-технічний, раціоналістичний, інтуїтивно-метафоричний тощо) [5, с. 317].

Відтак на початкових курсах важливо формувати у студента адекватний для нього стиль роботи з навчальною літературою, котрий підвищує ефективність читацької діяльності та навчання загалом. Водночас аналіз індивідуальних стилів роботи з навчальною і науковою літературою вказує, що читач може використати такі техніки: попередній перегляд, щоб скоротити час; *skimming*, аби швидко збагнути загальну думку автора в процесі читання; читання блоками (*clustering*), щоб підвищити швидкість і рівень розуміння [20, с. 301].

Особливе значення для розуміння навчального матеріалу мають прийоми роботи з навчальним текстом, у тому числі постановка запитань і самостійний пошук відповідей, складання плану тексту, виокремлення основних ідей і висновків, порівняння даного тексту з раніше засвоєним, самостійне обмірковування тексту, антиципація (здогадка про подальший зміст тексту), рецація (звернення назад для уточнення своїх минулих поглядів під впливом нової думки) тощо [5, с. 133].

Крім того, І.Ф. Неволін при дослідженні роботи реципієнта з текстом у ситуації пізнавальної діяльності виявив п'ять основних розумових макрооперацій (розумових дій): орієнтація у змісті; з'ясування основних смислів і їх структурування; переструктурування смислів з урахуванням завдання; згортання і побудова схеми розгортання смислів. Саме у розвитковому перебігу останніх макрооперацій відбувається компресія, стиснення смислів тексту і відтворюється у сконденсованій формі

його головний смисл, що містить програму розгортання всієї системи думок повідомлення [11].

Звісно, що кожен студент оперує певним набором умінь і навичок у сфері читацької діяльності, але не завжди ці операції ним усвідомлені. Це проявляється у тому, що він володіє ними спонтанно, автоматично, лише за певних обставин, тобто використовує їх лише тоді, коли ситуація спонукає його до вияву цих умінь. Однак поза цими обставинами – довільно, свідомо і цілеспрямовано – студент не завжди вміє робити те, що здійснює неусвідомлено. Оскільки він значно обмежений у використанні своїх умінь, то викладачу слід докладати зусиль для переведення цих умінь із неусвідомленого, автоматичного плану у план довільний, цілеспрямований і чітко усвідомлений [4, с. 900].

Іншими словами, за П. Я. Гальперіним, тільки у тому випадку, якщо в навчальному процесі створюються реальні умови для формування тих узагальнених схем дійсності, котрі стають об'єднувальними схемами окремих дій, “новими структурами мислення”, можна говорити про те, що це тип учіння, за якого набуття знань спричиняє розуміння і розвиток [5, с. 117]. Це твердження перегукується з тезою О.О. Леонтьєва, який вважав, що основою оволодіння знаннями є не сприймання, а дія – зовнішня (практична) чи внутрішня (розумова операція), котра забезпечує долучення цих знань до системи набутого особистого досвіду [11]. Загалом можна погодитися з тезою Н. В. Чепелевої, що “процес переструктурування текстового матеріалу, перегруповування елементів тексту, встановлення ієрархії смислів – визначальний для розуміння”. Проте це положення слушне здебільшого для сприймання наукових і навчальних текстів, оскільки допускає регламентовану авторським задумом свободу інтерпретації тексту читачами. Звідси й постає питання про *технологію керівництва процесом розуміння тексту* і про відповідну процедуру його смислового аналізу [8, с. 49].

Водночас аксіопсихологічна герменевтика, за З. С. Карпенко, обстоє *індирективне стимулювання пошуку смислів самою особистістю*, що є дорогою “з непередбачуваним фіналом”. Так, у випадку сприймання художніх творів набагато складніше визначитися з процедурами розуміння. Адже розуміння у цьому разі спирається на одночасне сприйняття тексту і контексту і зводиться не стільки до

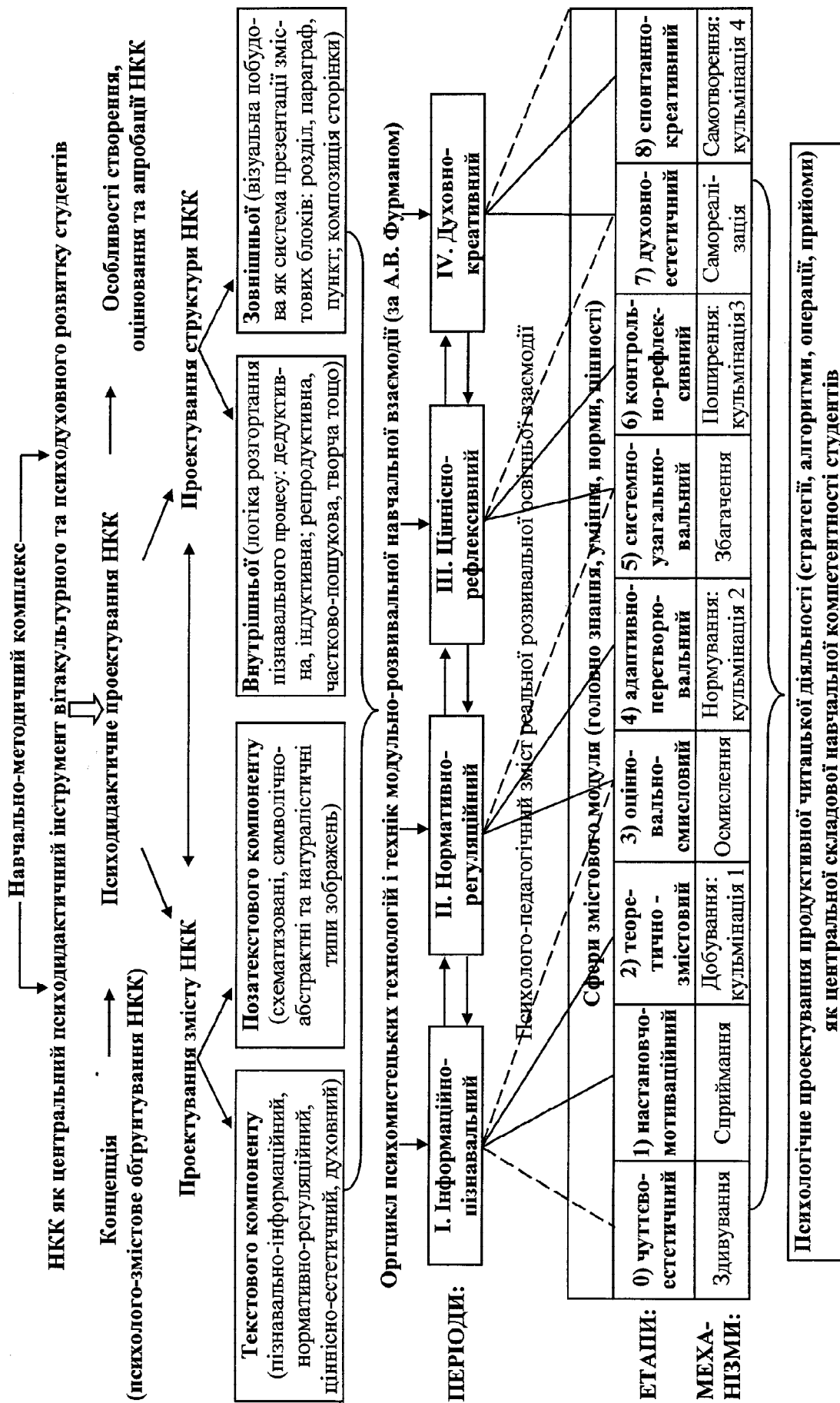

Рис. 3.

Організаційна модель психодидактичного проектування змісту і структури НKK

знаходження основного концепту повідомлення, реконструювання ієрархії смислових зв'язків, скільки до “запуску” власної смислодинаміки особи [9, с. 49, 50]. Отож не тільки текст формує певний читацький стиль, а відтак і мисленнєву діяльність, а й “тон тексту змінюється залежно від зміни тональності мислення, яке може бути аналітичним, артистичним, риторичним, детективним, спекулятивним, медитаційним і котре, своєю чергою, пов'язане із зміною регістру в опрацюванні теми” [12, с. 17].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

1. Процес *проектування* – особливий вид людської діяльності зі створення проєктів, тобто науково обґрунтованого визначення системи параметрів майбутнього об'єкта або якісно нового стану існуючого проєкту в єдності зі способами його досягнення. Отож є підстави вважати проєкт (поряд із теорією) однією з найважливіших форм організації наукового знання та зв'язку останнього із практикою. При цьому наукову теорію розглядають як універсальну форму теоретичного освоєння світу, а проєкт – як універсальну форму його конструювання. Відтак учений професійно зайнятий генеруванням знань, а дослідник – продукуванням проєктів. У першому випадку проектування – одна із передумов пізнання, у другому – навпаки.

2. *Психологічне проектування* здебільшого тлумачиться як проєктивна діяльність педагога у зоні найближчого розвитку студента, коли психічні новоутворення фіксують поступ останнього до вищого рівня досконалості, де становлення його особистості відбувається у напрямку від соціально типової поведінки до розвитку індивідуальності. Сутнісний зміст цього різновиду проектування полягає в організації, підтримці, корекції та контролі пошукової пізнавальної активності студента, що здійснюється ним під час навчальної діяльності задля досягнення конкретних освітніх цілей [див. аргументування 14, с. 112, 68]. У цьому контексті *проектування змісту і структури НКК* можна розглядати як частковий випадок проектування навчально-виховного процесу, а саме його цілей та майбутнього оргтехнологічного маршруту освітньої взаємодії, спрямованої на зреалізування останніх. Методика ж проектування навчальних книг полягає у

критеріальному відборі, структуруванні і способах постановки дидактичного матеріалу, котрий спрямований на розв'язання конкретних психодидактичних задач (перш за все формування певних навчальних надбань як узагальнених поопераційних способів дій). Відтак у НКК закладається чітка система (технологія) навчально-пізнавальних дій студентів і забезпечується управління цими діями для досягнення заданих навчальних цілей. При цьому останні мають досягатися у реальних, жорстко зафіксованих часових межах.

3. Під НКК розуміємо розгорнуту інформаційну “стратегічну модель” певної педагогічної системи, що віддзеркалює базовий зміст освіти, його цілі, компоненти, оргформи і рівні, технології і методи, засоби і результати співдіяльності суб'єктів освітнього процесу і водночас футурологічну “тактичну модель”, своєрідний освітньо-методичний сценарій майбутньої розвивальної взаємодії, що розкриває послідовність презентації навчального змісту. В цьому розумінні НКК для наставника слугують орієнтовною схемою (прообразом, проєктом) майбутньої співдіяльності та керівництвом до планування, організації й координування освітнього процесу, а на рівні наступника – джерелом, змістом, інструментом і поліваріативним алгоритмом оволодіння навчальним матеріалом (самоорганізації, самоконтролю тощо).

4. Внутрішня структура НКК окреслює оптимальну траєкторію розгортання еталонно відібраного освітнього змісту, а відтак особистого руху-поступу студента, що відповідає періодам та етапам цілісного модульно-розвивального циклу. Отож з'являється змога проєктувати не лише *освітні взаємини* між викладачем і студентом, а й *читацьку діяльність* останніх, що зорієнтована на особливості перебігу всіх рівнів процесу сприймання, розуміння (категоризація, збагачення, перенос, згортання тощо) й рефлексивного осмислення текстової інформації. Таким чином, структура НКК задає психологічний алгоритм читання, що сприяє оптимальному перебігу оволодіння студентом навчальними текстами, зокрема фаз утворення понять як структурних одиниць його свідомості, а отже й розвитку пізнавальних (перш за все мисленнєвих) процесів особистості загалом. Прикметно, що оволодіння студентом певною технікою чи стилем читання, зазвичай не лише позитивно позначається на пізнавальній активності наступника, а й

спричинює видозміну усталених процедур його мислення.

5. Читання є високоавтоматизованим інтелектуальним процесом, значним чином завдяки котрому формується *персональний пізнавальний стиль*. Останній проявляється в наданні переваги даною особою певним формам і прийомам пізнання. Наголосимо, що мовиться про певну усталену систему пріоритетних способів психічної діяльності, а не про розрізнені їх різновиди. Відтак вдало спроектовані навчальні тексти НКК дають змогу не тільки враховувати індивідуальні пізнавальні стилі студентів, а й збагачувати стильовий діапазон їх інтелектуальної поведінки. І навпаки, низькопробні навчальні книги потенційно прищеплюють студентам малоефективні стилі і техніки читацької діяльності, котрі спричинюють значне уповільнення та пониження якості оволодіння закладеним фрагментом соціокультурного досвіду, а відтак й негативне психоемоційне налаштування до читання загалом.

6. Психодидактична проблематика проектування змісту і структури НКК має охоплювати не тільки методи навчання і виховання студентів, а й методи підготовки і перепідготовки викладачів та стосуватися вдосконалення і перебудови всієї системи психологічного забезпечення життєдіяльності вищої освіти України. Адже започаткування елементів інноваційної освітньої моделі, за А. В. Фурманом, розпочинається із тренінгового оволодіння вчителями-дослідниками мистецтвом наукового проектування, основу якого становить усвідомлена групова та індивідуальна мислєдіяльність методологічного рівня (концептуалізація проблем, організований теоретичний аналіз, нормотворчі вміння, здатність до критичної і творчої рефлексії здобутого, моделювання і модулювання процесів тощо).

1. Балл Г. Интегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування головних понять / Георгій Балл // Психологія і суспільство. – 2009. – № 4. – С. 25–53.

2. Балл Г. А. Психология в рационалистической перспективе: [избранные работы] / Георгий Алексеевич Балл. – К.: Основа, 2006. – 408 с.

3. Бригадир М. Б. Психологічне проектування модульно-розвивальних занять у загальноосвітній школі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / М. Б. Бригадир. – Одеса, 2002. – 20 с.

4. Выготский Л. С. Психология развития / Лев Семенович Выготский. – М.: Смысл: ЭКСМО, 2006. – 1136 с. – (Библиотека всемирной психологии).

5. Гельфман Э. Г. Психодидактика школьного

учебника. Интеллектуальное воспитание учащихся / Э. Г. Гельфман, М. А. Холодная. – СПб.: Питер, 2006. – 384 с. – (ил.).

6. Гірняк А. Н. Психологічне обґрунтування змісту і структури модульно-розвивального підручника для середньої загальноосвітньої школи: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / Гірняк Андрій Несторович. – Тернопіль, 2007. – 289 с.

7. Заброцький М. М. Вікова психологія: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. і доп. / Заброцький Михайло Михайлович. – К.: МАУП, 2002. – 104 с.

8. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості / Зіновія Степанівна Карпенко. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – 512 с.

9. Карпенко З. С. Герменевтика психологічної практики / Зіновія Степанівна Карпенко. – К.: РУТА, 2001. – 160 с.

10. Кримський С. Б. Проективна наука постіндустріального суспільства / С. Б. Кримський // Пульсар. – 1998. – № 1. – С. 49–54.

11. Круглик О. П. Психологічні особливості засвоєння студентами навчального матеріалу: [Електронний ресурс] / Оксана Петрівна Круглик. – Режим доступу до стат.: <http://www.psych.kiev.ua/nma-referats/fla-refers/id-126/lang-1/index.html>

12. Мамардашвили М. К. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символическом языке / М. К. Мамардашвили, А. М. Пятигорский. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 214 с.

13. Мельник В. В. Наукове проектування навчального модуля / В. В. Мельник // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 71–79.

14. Надвинична Т. Л. Психологічне проектування вчителем системи навчальних задач: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / Надвинична Тетяна Лонгівна. – Тернопіль, 2009. – 233 с.

15. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Смирнов С. Д. – М.: Издательский центр “Академия”, 2003. – 304 с.

16. Смутьсон М. Л. Смысл життя в структурі ментальної моделі світу старої людини / Марина Лазарівна Смутьсон // Актуальні проблеми психології. Психологічна герменевтика / за ред. Н. В. Чепелєвої. – К.: Міленіум, 2006. – Т. 2, вип. 4. – С. 36–44.

17. Фурман А. В. Модульно-розвивальний підручник як інструмент полісмісловної взаємодії / А. В. Фурман // Стан і перспективи апробації шкільної навчальної літератури: матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., 28–29 жовтня 2009 р.: тези доп. – Кіровоград, 2009. – С. 84–92.

18. Фурман А. В. Теорія і практика розвивального підручника: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 288 с.

19. Фурман А. Теорія освітньої діяльності як метасистема / Анатолій Фурман // Психологія і суспільство. – 2002. – № 3–4. – С. 20–58.

20. Худякова В. І. Психологічні особливості формування індивідуального стилю роботи з навчальною книгою / В. І. Худякова // Український шкільний підручник у європейському вимірі: матеріали міжнар. наук.-прак. конф., 21–22 жовтня 2009 р.: тези доп. – Вінниця, 2009. – С. 296–302.

АНОТАЦІЯ

Гірняк Галина Степанівна.

Модель психологічного проектування інноваційних навчально-книжкових комплексів для вищих навчальних закладів.

У статті здійснено спробу розмежувати різні способи науково прогнозованого майбутньоготворення (планування, проектування, програмування, моделювання) та критеріально виокремити їх сутнісні ознаки; розвести на понятійному рівні основні різновиди проектування у контексті вказаної проблематики; диференціювати рівні, компоненти, стадії, етапи та параметри цього способу конструювання; окреслити перспективи застосування психологічного проектування у процесі розробки змісту і структури інноваційних навчально-книжкових комплексів для вищих навчальних закладів, а також розглянути підняту проблематику у контексті проектування навчально-виховного процесу, дидактичного матеріалу, навчальних задач, читацької діяльності та формування індивідуальних пізнавальних стилів студентів.

Ключові слова: *планування, програмування, моделювання, наукове проектування, соціогуманітарне проектування, психологічне проектування, проект, навчально-книжковий комплекс (НКК), читацька діяльність.*

АННОТАЦИЯ

Гирняк Галина Степановна.

Модель психологического проектирования инновационных учебно-книжных комплексов для высших учебных заведений.

В статье предпринята попытка разграничить различные способы научно прогнозируемого созидания будущего (планирование, проектирование, программирование, моделирование) и критеріально выделить их сущностные признаки; развести на понятийном уровне основные разновидности проектирования в контексте указанной проблематики; дифференцировать уровни,

компоненты, стадии, этапы и параметры этого способа конструирования; обозначить перспективы применения психологического проектирования в процессе разработки содержания и структуры инновационных учебно-книжных комплексов для высших учебных заведений, а также рассмотреть поднятую проблематику в контексте проектирования учебно-воспитательного процесса, дидактического материала, учебных задач, читательской деятельности и формирования индивидуальных познавательных стилей студентов.

Ключевые слова: *планирование, программирование, моделирование, научное проектирование, социогуманитарное проектирование, психологическое проектирование, проект, учебно-книжный комплекс (УКК), читательская деятельность.*

ANNOTATION

Girniak Halina.

The Model of Psychological Projecting of Innovative Educational Textbooks Complexes for Higher Educational Establishments.

The article attempts to delineate the different ways of building scientific forecast of the future (planning, design, programming, modeling) and the criterion to allocate their essential features; dilute is conceptually the main types of design in the context of the raised issues; differentiate levels, components, stages, phases and parameters of this ways to design, identify prospects for the use of psychological projection in the development of innovative content and structure of educational books for complexes of higher education institutions, as well as to consider the issues raised in the context of the design of the educational process, teaching materials, learning tasks, reading activity and the formation of individual cognitive styles students.

Key words: *planning, programming, simulation, scientific engineering, socio-humanitarian design, psychological projection, design, teaching and book complex (TBC), the reading activity.*

Надійшла до редакції 31.08.2011.